

KİTAB-I MUKKADDES'TE MERHAMET ALGISI

 Yasin İPEK^a

Özet

Merhamet, yaratan ile yaratılan arasındaki bağın ve muhabbetin en güzel göstergelerinden biridir. Merhameti iki kısımda inceleyebiliriz: Birincisi yaratana ait olan ve mahlukatın hayatını kolaylaştırmak için tüm alemi kuşatan ilahi merhamet, ikincisi ise yaratılmışın diğer mahlukata dair sahip olduğu acıma, sevme, yardımcı olma gibi güzel hasletleri içinde barındıran beşerî merhamettir. Yaratıcının insandan, hayvana ve doğaya kadar tüm mahlukatı kapsayan merhametinin içinde yarattıklarına karşı olan sonsuz sevgisi, hoşgörüsü ve bağışlayıcılığı yer almaktadır. Özellikle insandan da kendisini örnek almasını isteyen yaratıcı, merhameti üstün bir vasıf olarak nitelediğini ve hangi koşulda olursa olsun buna sahip olabilen ve bunu dışarıya yansıtabilen kimsenin gerek kendi katında gerekse diğer mahlukat katında saygın bir konumda olacağını açıkça belirtmiştir.

Merhamet konusu gelmiş geçmiş tüm inanç sistemlerinde kendine yer bulmuştur. Konuyu Kitab-ı Mukaddes özelinde ele aldığımızda Eski ve Yeni Ahit ile Deuterokanonik (Apokrif) kitaplara ait birçok bölümde merhamete vurgu yapıldığı görülmektedir. Gerek Yahudiler gerekse Hıristiyanlar için merhamet konusunda öncelikle kendinden örnekler veren Tanrı, kullarından da kendisini örnek almalarını ve sadece insanlara karşı değil tüm mahlukata karşı merhametli olmalarını istemiştir. Merhamet duygusunun bir eksilik ya da acizlik değil tam tersine inanç ve erdem göstergesi olduğuna özellikle vurgu yapılmıştır. Kalbinde merhamet olanın hem yaşarken hem de öldükten sonra bunun nimet ve mükafatlarından faydalanacağını açıkça müjdelemiştir. Yapmış olduğumuz bu çalışmada, Eski ve Yeni Ahit ile Deuterokanonik (Apokrif) kitaplarda bulunan merhametle ilgili ifadelerden yola çıkılarak, Yahudilik ile Hıristiyanlığın bu konuya bakışları Kitab-ı Mukaddes perspektifinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler tarihi, Merhamet, Yahudilik, Hıristiyanlık, Kitab-ı Mukaddes

PERCEPTION OF MERCURY IN THE BIBLE

Abstract

Compassion is one of the most beautiful indicators of the bond between the creator and the created. We can examine compassion in two parts: The first is divine mercy, which belongs to the creator and encompasses the whole world in order to facilitate the life of the creatures, and the second is human mercy, which contains the beautiful traits of the creature for other creatures, such as compassion, love and assistance. The infinite love, tolerance and forgiveness of the creator towards his creations are in the compassion of the creator, which includes all creatures from human to animal and nature. Especially the creator, who asked man to take himself

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Develi İslami ilimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, yasinipek@kayseri.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 02.04.2021, Makale Kabul Tarihi: 29.06.2021

as an example, has clearly stated that he describes mercy as a superior qualification and that a person who can have it and reflect it to the outside will be in a respectable position both in his own level and in the presence of other creatures.

The subject of compassion has found a place in all belief systems that have ever existed. When we consider the subject in the context of the Bible, it is seen that compassion is emphasized in many chapters of the Old and New Testaments and Deuterocanonic (Apocryphal) books. God, who first gave examples of self-compassion for both Jews and Christians, asked his servants to take him as an example and to be compassionate not only to human beings but to all creatures. It is emphasized that the feeling of compassion is not a weakness or weakness, but a sign of belief and virtue. He clearly heralded that those who have mercy in their heart will benefit from their blessings and rewards both while living and after death.

In this study we have done, based on the verses about compassion found in the Old and New Testaments and Deuterocanonic (Apocryphal) books, the views of Judaism and Christianity on this issue are discussed from the Biblical perspective.

Keywords: History of religions, Mercy, Judaism, Christianity, The Bible

Giriş

Tanrı'nın yüce vasıflarından biri olan merhamet, insanoğlunun da sahip olduğu en özel niteliklerden biridir. Dili, dini, ırkı, cinsiyeti, kültürü ne olursa olsun tüm insanlar için makbul bir özellik olarak kabul edilen merhamet tüm inanç sistemleri tarafından da övülmüş ve tavsiye edilmiştir. Özellikle ilahi dinlerde yaratıcı, başta insanları kendi merhametinden haberdar etmiş ve bunu hissettirmiş, ardından da gönderdiği peygamberlerinden bu konuda rehber ve öncü olmalarını istemiştir. Kutsal metinlerde Tanrı'nın ve peygamberlerinin merhametine ya da insanlara bu konuda verdikleri öğütlere dair birçok örneğe rastlanmaktadır. Konumuzun ana öğeleri olan Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki merhamet algısına geçmeden önce farklı kesimler tarafından bu kavramın nasıl anlaşıldığına bakacak olursak:

Merhamet konusunda yurtiçinde ve yurtdışında yapılan birçok çalışmaya rastlanılmaktadır. Türkçe de insan olsun veya olmasın bir canlının başına gelen olumsuz bir hal karşısında hissedilen üzüntü ve acıma duygusu (Türk Dil Kurumu, 1979), doğrudan merhamet kavramıyla açıklanırken İngilizce ya da başka bir dilden İngilizceye çevrimi yapılmış olan eserleri incelediğimizde bu duygunun karşılığı olarak genellikle compassion, mercy, grace, benignity, charity, pity gibi kelimelerin kullanılmış olduğu görülmektedir (Akın, 2018, s. 127).

Farklı alanlarda ve konularda yapılmış çalışmalar üzerinde bir literatür taraması yaptığımızda bu kavramın genellikle şu anlamlarda kullanılmış olduğu görülmektedir. Merhamet bireyi bencillikten uzak tutup (Uğurlu, 2015), kendisi kadar diğer insanların da düşünce ve fiillerinin önemli olduğunu kabul etmektir (Schopenhauer, 2014). Ben değil biz olabilmek ve kendisi karşıdakinin yerine koyup derdini dert edinip çözüm bulmaya çalışmaktır (Hökelekli, 2015). Kişinin fitratında var olan sevgi, hoşgörü, acıma, bağışlama gibi hasletlerin sahip olunan kötü huyları bastırması için bir araçtır (Schopenhauer, 2014; Aydın, 2014). Kısacası merhamet, bireyin kendisinde ya da yaşadığı toplumda var olan sorunları

sebeup ve sonuqlarıyla tespit edip bunlara en uygun çözümlü üretmek için gerekli olan motivasyondur (Goldin & Hooria, 2017).

Mevcut inanç sistemlerinin ya da daha net bir ifade ile dinlerin tamamına yakını tabiiilerinden birçok şey istemektedir. Bu istekler itikadi ve ameli konularda büyük farklılıklar arz etmekteyse de ve ahlaki konularda büyük benzerlikler taşımaktadırlar. İşte bu benzerliklerin başında da merhamet konusu gelmektedir. Neredeyse tüm inançlar mensuplarından, kendi dışındaki varlılara karşı sevgi, hoşgörü, şefkat, yardımseverlik ve acıma gibi hislere sahip merhametli bireyler olmalarını istemişlerdir (Hacıkeleşoğlu & Kartopu, 2017).

Hinduizm, Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi birçok dinin kutsal metinlerinde merhametten bahsedilmiş ve bu konu gerek yaratıcının gerekse insanın en özel vasıfları arasında sayılmıştır (Kızılabdullah, 2018; Vivino et al., 2009). Bu sebeple iyi bir dindarın, inandığı Tanrı'nın yarattıklarına karşı ne kadar merhametli olduğunu düşünüp anlaması durumunda yüreğinde merhamet hissinin daha güçlü ve kalıcı olacağı ifade edilmektedir (Maslow, 1996; Oman & Thoresen, 2005).

İlahi dinlerden Yahudilik ve Hıristiyanlığın bu konuya bakışına geçmeden önce diğer bir ilahi din olan İslamiyet'in merhamet kavramına yaklaşımını kısaca ifade edecek olursak: İslami kaynaklarda merhamet kelimesi genellikle merhamet göstermek, sevmek, sahip çıkmak ve acımak anlamlarına gelen rahmet (Birşık, 2007) kelimesi ile birlikte kullanılmıştır (Avşaroğlu, 2019). Kavramsal olarak ifade edildiğinde ise; Tanrı'nın merhameti dendiğinde onun tüm mahlukata karşı sergilediği izzet ve keremi, insanın merhameti dendiğinde ise kendisi dışındaki tüm yaratılmışların dertleriyle dertlenmesi ve sorunlarına bir çözümlü arama hissi şeklinde açıklanmıştır (Çağrı, 2004; Fox, 1980).

Çalışmamızın ana kaynağı durumunda olan Kitab-ı Mukaddes; Hıristiyanlar tarafından dini ana kaynak, Yahudiler tarafından da kendi kutsal metinlerinin de içinde yer aldığı kutsal kitap olarak kabul edilmektedir. Eski ve Yeni Ahit şeklinde iki kısımdan oluşan Kitab-ı Mukaddes'in ilk kısmı yirmi dokuz bölümden oluşan ve Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen Eski Ahit'tir (Ahd-i Atik). İkinci kısmında ise yirmi yedi bölümden oluşan Yeni Ahit (Ahd-i Cedid) yer almaktadır ve bu da sadece Hıristiyanlar tarafından kutsal olarak kabul edilmektedir. Bunlardan başka bir de Katolik Hıristiyanlar tarafından Deuterokanonik diye adlandırılan Eski Ahit'e ilave yedi bölümlük bir kısım daha vardır. Yahudiler ve Protestan Hıristiyanlar bu kısmı apokrif sayıp kabul etmezler (Harman, 2002).

A. KİTAB-I MUKADDES'TE MERHAMET

Kitabı Mukaddes'in geneline baktığımızda merhamet kavramı, sevgi, adalet ve lütuf kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir (Harman, 2013; Kızılabdullah, 2018). Kitab-ı Mukaddes'i incelediğimizde kişinin bir şeye karşı duyduğu muhabbet sevgi, hak ettiği bir şeyi almasını adalet, hak etmediği bir şeyi almasını lütuf, hak ettiği bir şeyi almamasını ise merhamet şeklinde ifade edilmiştir. Kutsal kitabın genelinde merhamet hissi neredeyse birçok yerde sevme duygusuyla özdeş şekilde anılmıştır. Hatta buna dair bir oran verecek olursak; sevgi kavramı Eski Ahit'te yaklaşık yüzde 2 oranında, Yeni Ahit'te ise yüzde 3 oranında yer bulurken; merhamet kavramı Eski Ahit'te yaklaşık yüzde 3 oranında, Yeni Ahit'te ise yüzde 1 oranında yer bulmuştur (toledoblade, 2016).

Kitabı Mukaddes'te merhamet konusuna değinilirken Tanrı'nın sefil durumda olan insana şefkat göstermesi ve insanın da hemcinslerine karşı yaratanını örnek alarak merhametli olmasının gereği özellikle vurgulanmıştır (Dufour, 2002). Ayrıca Yahudilikte Tanrı sonsuz merhamet sahibi (Ağıtlar 3:22; Mezmur 51:1) olarak ifade edilmesine rağmen Yahudiler için böylesi bir özellikten bahsedilmemektedir. Hıristiyanlıkta ise hem Tanrı hem de Hıristiyanlar için geçerli olan merhamet anlayışından bahsedilmektedir. Temel felsefe olarak da "Babanız merhametli olduğu gibi, siz de merhametli olun." (Luka 6:36) anlayışını benimsemiştir. Kısacası Hıristiyanlık merhamet odaklı bir din olarak kendisini ifade ederken Yahudilikte bu anlayış daha çok Tanrı ile sınırlı kalmıştır.

Yahudi ve Hıristiyan kutsal metinleri olarak kabul edilen Kitab-ı Mukaddes'te merhamet konusunun inanlar tarafından iyi bir şekilde anlaşılması için çok kez vurgulanmıştır. Tanrı bizzat kendisini emsal göstermiş ve kullarından da kendisi gibi olmalarını istemiştir. Kitab-ı Mukaddes'in Yahudi ve Hıristiyanlar için farklı öneme sahip olan Eski ve Yeni Ahit kısımlarında merhamet konusuna nasıl değinildiği ve nelerin özellikle vurgulandığına bakacak olursak:

1. Eski Ahit'te (Ahd-i Atik) Merhamet

Eski Ahit'in ilk beş kitabını oluşturan Tevrat'ta, merhamet ve rahim kavramları birbirleriyle eş anlamlarda kullanılmışlardır. Terim olarak baktığımızda ise merhametin kelimesi yerine İbranice rahamim/ rahim (bir varlığın başka bir varlığa içgüdüsel olarak bağlılığını göstermek) ve hesed (iki varlığı birbirine bağlayan ilişki, sadakat ve sevgi) kelimelerinin kullanılmış olduğunu görmekteyiz (Dufour, 2002).

Eski Ahit'te merhamet kavramının ayetlerde nasıl bir anlam kazandığını, Tanrı'nın ve insanın merhameti şeklinde iki ayrı kategoride ele alacak olursak: Tüm mahlukatın sığınabileceği, hiçbir karşılık beklemeksizin sonsuz merhamet sahibi olan tek varlık Tanrı'dır (Eyüp 9:15). Onun kuluna karşı olan merhameti öylesine büyüktür ki canlı cansız hiçbir mahlukat onun rahmetini engelleyemez (Yeşaya 54:10).

Yahudilere göre insanın insana yaptığı onca zalimliğe ve yeryüzündeki adaletsizliklere rağmen Tanrı'nın kulunun daima yanında olduğu özellikle vurgulanmıştır. İnanılan Tanrı, aciz, güçsüz ve kimsesiz diye hor görülüp itilip kalkılan insanların sahibidir ve o her daim onların yanındadır. Onun kendilerini hiçbir zaman sahipsiz bırakmayacağını bilirler. Çünkü O, kendisine ona güvenip sığınan kulunu merhametiyle sımsıkı kuşatacaktır (Ağıtlar 3:22; Yeşaya 49:13).

Hayatının her anında birçok sıkıntıyla karşılaşabilen insanoğlu bazen kendisini yalnız hissedebilir ya da zor anında Tanrı'nın yanında olmadığını düşünebilir. Böylesi zamanlar için Eski Ahit'te inanlara şu teselliler verilmektedir: Tanrı kulunu hiçbir zaman yalnız bırakmaz. Kulunun başına gelen musibeti bazen ivedi şekilde ortadan kaldırırken bazen de çeşitli vesilelerle merhametini tecelli ettirir. O, kulunun zorda kalmasını murat etmez (Daniel 9:18; Hoşea 1:7; Nehemya 9:19,27; 49:10; 63:9).

Tanrı kullarının hepsine karşı merhametli iken iyi ve inançlı olanlara karşı çok daha merhametli olduğu, onların hiçbir şekilde acı çekmelerini ve zorda kalıp darlanmalarını istemediğini çok kez ifade etmiştir. Fakat bazen kulların inancının sınaması için onlara bazı sıkıntılar verilip sabırlarının sınadığını

da belirtilmiştir. İşte bu durumlarda başına gelen musibetlere karşı sabredip, kendisine sığınanlar bu imtihanı kazanmış kimseler olarak nitelenir ve Tanrı tarafından onların sıkıntılarının derhal kaldırılacağı açıkça vurgulanır. Tanrı'nın merhametinin kendisine mutlaka ulaşacağından emin olan kimseler bu dünyada da ahirette de kazanan kimseler olan müjdelenmişleridir (Ağıtlar 3:32; Mezmur 69:16; Nehemya 13:22; Yeşaya 30:18; 63:15). Yani insan yaptığından sorumlu tutulmuş ve verdiği kararların neticesini görmesi için bazen de birtakım zorluklarla onun inancını sınamak için Tanrı onu imtihan edeceğinin haberi verilmiştir. Şayet kul bu anlarında Tanrı'nın merhametine sığınır, bu sıkıntılarının giderileceği de belirtilmiştir. Hatta insanoğlu nankör bir varlık olduğu için başındaki bela ortadan kalkınca yeniden yaratıcısını unutsa dahi Tanrı'nın o kişiden yardımını esirgemeyecek kadar merhametli olduğu özellikle vurgulanmıştır (Nehemya 9:28).

Rabbinin kendisine karşı bu derece merhamet dolu olduğu insanında birtakım sorumluluklar yüklenmiştir. Nasıl olsa Tanrı merhametli, bana yardım eder ya da beni bağışlar deyip te hakikate gözünü kaparsa Tanrı onun yaptıklarının da hesabını soracağı unutulmaması istenmiştir. Ama yine de tüm bunlara rağmen onun merhametinin gazabından daha büyük olduğu sürekli vurgulanmıştır (Habakkuk 3:2). Tanrı'nın kuluna yaklaşım tarzı şu şekillerde ifade edilmiştir: O, yaptığı hatadan dolayı kulunu hemen cezalandırmaz. O, yarattığına karşı azap etmekten ziyade affetmeyi tercih edendir. Kulu hatasını anlayıp ta pişman olduğu takdirde merhametinin kapıları yeniden açılır. Onun tek istediği kulunun hatasının farkına varmasını ve pişman olup yeniden kendisine yönelmesidir (Hoşea 2:23; Mezmur 41:4; 51:1; 103:8; Mika 7:18; Nehemya 9:31; Özdeyişler 28:13; Yeşaya 55:7; 60:10; 14:3).

Tanrı kullarına özellikle de iyi kullarına karşı böyle merhametli iken yanlıştta ve kötülükte direnip ısrar eden insanlara karşı da anlayışlı görünmektedir (Haleva vd., 2007). Onlardan dilediğini affedip dilediğini de cezalandıracağını haber verdikten sonra, işlediği suçun arkasında duran ve pişmanlık hissetmeyen kimseleri bağışlamayacağını belirterek, işledikleri suçun hesabını mutlaka soracağını ifade etmiştir. Hatta bu hesap sorma ve cezalandırma işi bazen sadece o kişiye değil, onun çocukları ve torunları dahi sirayet etmektedir. Hak eden kimseler için Tanrı'nın merhametli olmasının onun azabını ortada kaldırmayacağını (Çölde Sayılar 14:18; Mısırdan Çıkış 33:19; 34:7; Yeremya 15:6; 21:7) firavunlarının yaptıklarından dolayı Mısırlıların başına gelenlerden anlamaktayız.

Atalarının İsrailoğullarına yüzyıllardır yaptıkları zulümlerden ve Musa Peygamberin İsrailoğullarının Mısırdan ayrılması talebine izin vermediği için hem Firavun hem ailesi hem de Mısırlılar çok büyük musibetlere uğramışlardır. Bunları kısaca belirtecek olursak: Tanrı'nın Firavun ve Mısırlılar gönderdiği musibetlerden ilkinde Mısırdaki tüm sulardan kan akmaya başlamıştır. Böyle olunca ülkenin tüm ırmaklardaki balıkların ölmüş, sular leş gibi kokmuş ve içecek tek bir damla su dahi bulunamamıştır (Mısırdan Çıkış 7:20-21). Ardından Mısır'ın her yanını kurbağalar (Mısırdan Çıkış 8:3-6), sivrisinekler (Mısırdan Çıkış 8:17), at sinekleri (Mısırdan Çıkış 8:24), çekirgeler (Mısırdan Çıkış 10:14-15) kaplamış ve daha sonra da yağın şiddetli dolu (Mısırdan Çıkış 9:24-25) ile neredeyse yiyecek hiçbir sebze, meyve, bitki ve hububat kalmamıştır. Suyu ve yiyeceği neredeyse tamamen tükenen Mısırlıların at, eşek, deve, sığır, davar gibi evcil hayvanlarının büyük kısmı telef olmuştur (Mısırdan Çıkış 9:6). Açlık ve susuzluklar cezalandırılan Mısırlıların cezası bunlarla bitmemiş daha sonra kendilerinde ve hayvanlarında iri çıbanlar çıkmış (Mısırdan Çıkış 9:10), ülke üç gün zifiri karanlığa gömülmüş (Mısırdan

Çıkış 10:22-23) ve belki de yaşadıkları en büyük acı diye tarif edebileceğimiz Firavun'da dahil olmak üzere tüm Mısırlıların çocuk ve hayvanlarından ilk doğanları bir gece ansızın ölmüştür (Mısırdan Çıkış 12:29). Tanrı'nın Firavun ve Mısırlılara layık gördüğü bu şiddetli azaplarının en ilginç yanı ise bu musibetlerin hiçbirinin aynı yerde yaşayan İsrailoğullarını etkilememiş olmasıdır (Mısırdan Çıkış 9:6,26;10:23;12:23). Bu ayetlerden çıkarabilecek diğer bir sonuçta Tanrı'nın İsrailoğullarına karşı sergilemiş olduğunu büyük merhamettir. O, bu kavmi geçmişten sonsuza kadar kollarıp onlara karşı her zaman merhametli olacağını açıkça vadetmiştir (Mika 7:20).

Eski Ahit'te Tanrı'nın merhametinden bu şekillerde bahsedilmekteyken insanların sahip olması gerek merhamet hissi de şöyle ifade edilmiştir: İnsandaki merhamet duygusunun kaynağı Tanrı'dır. O, en zalim insana bile merhamet hissini vermiştir. Fakat Tanrı, merhametli olunmasını istemesi ve tavsiye etmesine rağmen bu konuda kişiyi serbest bırakmıştır (Mezmun 106:46; Yaratılış 43:14). İnsan bazen istemeden de olsa merhamet hislerini bir taraf bırakarak zalimce görülebilecek şeyler yapabilir (Ağıtlar 4:10). İşte böylesi bir durumla karşılaştığında onun yapması gereken şey sinirlendiğini anda Tanrı'nın merhametini hatırlamak ve sakinleşmektir. Şayet o kişi yaptığı onca hata ve kusura rağmen Tanrı'nın kendisine karşı gösterdiği merhameti aklına getirip bunun gereğini yaparsa karşılığını mutlaka görecektir (Habakkuk 3:2).

Merhamet hususunda kadınlar erkeklere nazaran daha başarılıdır. Bu onların fitratlarından gelen bir özellik midir bilinmez ama bu konuda üstün oldukları açıkça ayetlerde ifade edilmiştir (Hoşea 2:1). Kadın erkek arasında merhamet ilişkisine değinmişken kısaca evlilik hususundan da bahsedecek olursak; Eski Ahit'te evlenilecek kişinin seçiminde dahi merhametin önemli bir belirleyici olduğu açıkça ifade edilmiş ve kurulacak yuvanın mutluluğu eşlerin merhametiyle özdeşleştirilmiştir (Hoşea 2:19).

2. Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplarda Merhamet

İsmi Yunanca saklı kitaplar manasındaki apocryphos kelimesinden alan Apokrif Kitaplar, İsa Peygamberden önceki dönemlerde yaşamış olan Yahudilerin güncel ve dini yaşantıları, tarihi olayları, fikri ve sosyal yapıları hakkında verdiği bilgilerden dolayı önemli metinlerdir. Bu kitaplar; Roma Katolik Kilisesi için 1546 yılında Trent Konsülünde alınan karar neticesinde kutsal kitaplar arasına dahil edilmiş, Ortodoks Kilisesi için 1642 yılında Yaş ve 1672 yılında Yerusolim Konsüllerinde kutsal metinlerin bir parçası olarak kabul edilmişlerdir. Bu iki kilise tarafından Deuterokanonik (Sonradan Eklenmiş Kutsal Kitaplar) olarak kabul edilen bu kitaplar, Protestan Kilisesi tarafından Apokrif olarak adlandırılmış ve kutsal metinler olarak değil sadece okunması faydalı kitaplar olarak kabul görmüşlerdir (kutsal kitap, t.y.).

Deuterokanonik (Apokrif) Kitaplarda merhamet bahsi dendiğinde akla ilk gelen kitaplar Yudit (Judith) ve Ester (Esther)'tir. Bu iki kitapta Yudit ve Ester adında iki kadının merhametleri sayesinde Yahudileri yok olmaktan kurtarıp, düşmanlarına galip geldiklerinden bahsedilmektedir (Kahveci, 2014).

3. Yeni Ahit'te (Ahd-i Cedid) Merhamet

Yeni Ahit'te de merhamet kavramı ilahi ve beşerî merhamet olarak işlenmiştir. Kitab-ı Mukaddes'in bu kısmında merhametle ilgili akla ilk gelen örnek Yuhanna 8. bölümde bahsedilen

günahkâr kadının hikayesidir. Bu hikâyeye göre İsa Peygamberin yanına zina ederken yakalan bir kadın getirilir ve Musa'nın şeriatına göre bu kadının taşlanması gerektiğini hatırlatarak ısrarla onun bu konudaki fikrini öğrenmek isterler. İsa Peygamberde "Aranızda günahsız olan, ona ilk taşı atın!" diyerek işine devam eder. Bu cevap üzerine kadını orada bırakıp ayrılırlar. İsa Peygamber de kadına yönelerek "Ben de seni yargılamıyorum. Git, artık bundan sonra günah işleme!" diyerek oradan ayrılır (Yuhanna 8:1-11). Bu olay özelinden yol çıkan kilise, merhamet duygusunu İsa'dan tüm insanlara miras kalan bir lütf olarak kabul etmektedir. Bu sebeple Hıristiyan dünyası Kitab-ı Mukaddes'in merhamet konusundaki yaklaşımını anlamak için bu olayın dahi yeterli olabileceğini ifade etmektedir. Katolikler bu konuda daha da ileri giderek Tanrı'nın merhametinin bir göstergesi olarak sırf insanları kurtarmak için oğlu İsa'yı feda etmesini örnek olarak vermektedirler (Saint Esprit Church, 2000).

Hıristiyan teologlara göre yaratılışın asıl gayesi olan merhamet, sonsuz ve sınırsız haliyle sadece Tanrı'ya mahsustur ve O, insanlık için bu konudaki tek rol modelidir (Kahveci, 2017). İnsan dahil tüm mahlukatın yaratılması yine bu merhametin sonucudur. Merhamet hem Tanrı Yahve'yi hem de kişinin içindeki Tanrı'yı tanımlayıcı bir isim, tüm nimetlerin ilki, lütufların sonuncusu (Fox, 1980) ve Tanrı'nın eylemlerinin başlangıcı ve en yücesidir (Kahveci, 2014).

İsa Peygamber insanlara merhameti sadece teorik olarak öğretmemiştir. O, aynı zamanda onların sıkıntıları gidererek, hastalarını iyileştirerek bunu davranışlarıyla da pratik olarak göstermiştir. Bu sebeple merhamet sadece bir kavram olarak değil bir davranış şekli olarak da algılanmalıdır (Kahveci, 2017).

Kitab-ı Mukaddes özellikle de Katolik Hıristiyanlar merhamet konusuna baştan beri ayrı bir önem vermişlerdir. Bunun en belirgin göstergesi de Celebrations of St. Mary's Mercy (Kutsal Bakire Meryem'in Merhamet Yılı Kutlamaları) adı verilen merasimlerdir. İlk olarak Hz. İsa'nın ölümünden 50 sene sonra başlamış ve özellikle Katolikler tarafından elliser yıl aralıklarla tekrarlanmıştır. 1950 yılında Tanrı tarafından papaya bildirildiği iddia edilen bir karar neticesinde, kutlamaların 25 yılda bir yapılmasına karar verilmiştir. Kilise aradaki 50 ve 25 yıllık boş zaman diliminde insanı kendi haline bırakmayı tercih etmiştir. Papa Francesco Mart 2013'te yaptığı ilk pazar ayininde, kendisine ve kiliseye misyon olarak merhamet temasını seçtiğini ilan etmiştir. Kilisenin o vakitten sonra dışlanmış, hor görülmüş, aciz, günahkâr insanlara karşı daha şefkatli ve yapıcı bir yaklaşım tarzı uygulayacağını ve bunu yaparken de temel yaklaşım tarzının herkese merhamet olacağını beyan etmiştir (Sepin, 2019). 2015 yılına gelindiğinde Papa Francesco bu seneyi Merhamet Yılı olarak tayin etmiş ve kilisenin kapılarının herkese sonuna kadar açık olduğunu ilan etmiştir (Bergoglio, 2016). Daha sonra da Celebrations of St. Mary's Mercy (Kutsal Bakire Meryem'in Merhamet Yılı Kutlamaları) merasimlerinin adını Extraordinary Jubilee of Celebration of St. Mary's Mercy (Kutsal Bakire Meryem'in Merhamet Yılı'nın Olağanüstü Kutlama Jübilesi) olarak değiştirmiş ve sonuncusunu kutlanmıştır. Jübile olarak nitelenen bu son Meryem'in Merhamet Yılı kutlamalarındaki ritüellerin oluşumu Eski Ahit'teki Leveller kitabına ve Papa Francesco'ya dayandırılmaktadır (Sepin, 2019). Papa, 2018 yılında yayınladığı mesajında, 2013'teki mesajında ifade ettiği merhamet edilmesi gerekenler sınıfını daha spesifik şekilde ele almış ve önceden ifade ettiği dışlanmış, hor görülmüş, aciz ve günahkâr insanlara mahkumları, hayat kadınlarını, eşcinselleri ve dulları da eklemiştir (Bergoglio, 2016).

Papa Francesco'nun (Francesco Jorge Mario Bergoglio) gazeteci Andrea Tornielli'yle 2015 yılında yaptığı söyleşinin kitaplaştırılmış hali olan *The Name of God is Mercy* (Tanrı'nın Adı Merhamet) adlı çalışma Hıristiyanlığın merhamet konusuna bakışının en üst makam tarafından ifadesi şeklindedir. Bu kitapta Papa Francesco, Tanrı'nın özü diye nitelendirdiği merhameti insanlığın içinde bulunduğu sıkıntılı durumlardan bir çıkış yolu ve kilisenin insanların kalplerine yeniden ulaşmasında en önemli vasıta olarak gördüğünü ifade etmiştir. O, Tanrı'nın insandaki ışığı diye adlandırdığı merhamet duygusunu keşfeden kişinin Tanrı'nın himayesine gireceğini de açıkça ifade etmiştir. Ona göre merhamet; dili, dini, ırkı, cinsiyeti, statüsü ne olursa olsun tüm insanlığa Tanrı tarafından verilmiş bir hediyedir (Stevenson, 2015). Papa Francesco'yu kendisinden önceki 265 papadan ayıran en belirgin özellikler biri de merhamet konusuna gösterdiği bu aşırı hassasiyettir. Belki de bu sebepten dolayı papa kendisi için *Miserando Atque Eligendo* (Merhamet Bahşeden ve Seçen) unvanının kullanılmasını tercih etmiştir (Sepin, 2019).

Papa Francesco, yaralı olarak nitelendirdiği insanlığın şefkatli liderlere ihtiyaç duyduğunu dile getirmekle birlikte kendisinin de bir insan olduğunu vurgulamış ve Tanrı'nın merhametine ihtiyacı olduğunu beyan etmiştir. İnsanın hata yapmaya meyilli bir varlık olduğunu özellikle vurgulayan papa, kişinin asıl vazifesinin hatalarının sorumluluğunu kabul edip Tanrı'dan af dilemek ve onun merhamet lütfunun nehrine girmek olduğunu belirtmiştir (Bergoglio, 2016).

Hıristiyanlığın özellikle de Katoliklerin merhamet konusuna en üst makamdaki nasıl baktıklarına dair bu kısa girişten sonra onların kutsal metinlerinden olan Yeni Ahit'te merhamet konusunun nasıl ele alındığına bakacak olursak: Yahudilikte olduğu gibi Hıristiyanlıkta da merhametin kaynağı ve en güzel örneği Tanrı'dır (İbraniler 4:16; 1. Petrus 1:3; 1. Timoteyus 1:2; 2. Timoteyus 1:2). Onun ne kadar merhametli olduğunu anlaması için kulun etrafına bakması yeterlidir. O, hiçbir bedel ve karşılık istemeksizin tüm nimetleri yarattıklarının hizmetine sunmuştur. Çünkü O, merhameti sınırsız ve sonsuz olandır (Luka 1:78-79; Romalılar 9:23).

Yeni Ahit'te Tanrı'nın merhametini bazen doğrudan tecelli ettirdiğinden bazen de körlerin gözlerinin açılmasında, kötürümlerin yeniden yürümesinde, cüzamlıların rahatsızlıklarından kurtulmalarında, sağrıların yeniden duyabilmelerinde, ölümlerin dirilmesinde (Matta 11:5) İsa Peygamberi vesile kıldığı gibi Kutsal Ruh ve imanlı kimseleri de aracı kıldığından bahsedilmiştir (İbraniler 2:17; Titus 3:4-6; 2. Yuhanna 1:3).

İnsanlar yapıları itibarıyla günah işlemeye meyilli varlıklardır. Tanrı, bilerek ya da bilmeyerek yapmış olduğu hatadan dolayı kulunu hemen cezalandırmak yerine ona birçok defa değişik fırsatlar vererek hatasından dönmesi imkânını sunar. Şayet kulu hatasını anlayıp ta pişman olur ve af dilerse onu bağışlayacağını açıkça beyan etmiştir. O, kendisini yarattıklarına karşı azap eden değil merhametli olan diye nitelemektedir (Efesliler 2:4; Luka 18:13; Matta 9:13; Yahuda 1:21-22). Tanrı merhametli olduğu kadar adildir de. Şayet kul, Rabbinin kendine verdiği bunca fırsata rağmen yanlışımdan dönmez ve hatasında ısrar ederse bu defa da Tanrı onun hakkettiği karşılığı verir. Onun merhameti de gazabı da adaletin gereğidir. Fakat buna rağmen bazı ayetlerde geçtiği üzere kalbi nasırlaşmış diye tabir edilen insanlar vardır ki onlara hiçbir zaman merhamet edilmeyeceği açıkça ifade edilmiştir (Romalılar 9:15-16,18).

Yukarıdaki paragrafta Tanrı'nın merhameti ve adaleti arasındaki ilişkiye vurgu yapan ayetlerden bahsedilmesine rağmen Yeni Ahit'te bazı topluluklar bu kuralların dışında tutulmuştur. Bu istisnai konuma sahip olan millet İbrahim ve onun soyundan gelen İsrailoğulları'dır. Tanrı tarafından gerek Eski Ahit'te gerekse Yeni Ahit'te yani Kitab-ı Mukaddes'in tamamında İsrailoğulları diğer milletlerden farklı bir konumda değerlendirilmişlerdir. Burada da İbrahim ve onun soyundan gelen İsrailoğullarına Tanrı tarafından sonsuza kadar sürecek bir merhamet ve yardım vaat edilmiştir. Onlarda ondan başka ilah/lar edinmeyeceklerine ve onun hükümlerini yerine getireceklerine dair ona söz vermişlerdir. Şayet onlar ve diğer inanlar Tanrı'ya verdikleri sözü tutarak onun ve hükümlerine uyup ta yasaklarından sakınırlarsa Tanrı'nın merhameti sonsuza dek onların üzerinde olacaktır (Galatyalılar 6:16; Luka 1:54-55,72). Hatta İsrailoğulları tekrar tekrar yoldan çıksalar dahi Tanrı onlara verdiği sözün arkasında duracağını özellikle vurgulamış ve bu vaadinden dolayı İsa'yı bile onların hizmetkârı yapmıştır (Romalılar 12:1; 15:8).

Buraya kadarki kısımda Tanrı'nın merhametinin ön planda olduğu ayetlerden bahsedildi. Şimdi de Yeni Ahit'te insana özgü merhamet anlayışın nasıl ele alındığına bakacak olursak: İnsan doğumundan itibaren doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik gibi iyi özelliklere sahip olan bir varlıktır (Kızılabdullah, 2018). Onda bu güzel hasletlerin tamamı Tanrı'nın merhametinin sonucudur (1. Korintliler 7:25).

Hıristiyanlara göre Tanrı kulunu merhametiyle kuşatmıştır. Buna erişebilmek ve layık olabilmek için kulun yapacağı en önemli şeyler diğer mahlukata karşı merhametli olmak ve kendisine yapılan iyilik ya da merhameti hiçbir zaman unutmamaktır. Şayet bunları başarabilirse hem dünyasını hem de ahiretini kurtaracağına inanılır (Matta 5:7-9; 2. Timoteyus 1:18; Yahuda 1:2; Yakup 2:13). Bu iki vazifeyi yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli kuralda, muhatabına olan merhametin en sıcak ve samimi ifadelerle gösterilmesidir. Sırf Tanrı'nın emri diye zoraki yapıyormuşçasına gönülsüz bir tavırla yaklaşılmasının bir anlam taşımadığı özellikle belirtilmiştir (Romalılar 12:8). Merhametle ilgili akıldan hiçbir zaman çıkarılmaması gereken kuralların bir diğerinin de Tanrı'nın kendisine karşı olan sonsuz merhametine layık bir kul olmaya çalışmak ve onun merhametini en yakın çevresinden başlayarak ulaşabildiği herkese anlatmak olduğu özellikle vurgulanmıştır (Luka 1:58; Markos 5:19).

İnançlı bir Hıristiyan'ın hayatı boyunca karşısına çıkan sıkıntı ve zorluklar karşısında bunaldığı vakit onun rahatlmasını sağlayacak yegâne şeyin Tanrı'nın merhameti sayesinde tüm zorluk ve sıkıntıların aşılacağına olan güven hissini her daim canlı tutması istenmiştir. Bu hissin ona hem kuvvet hem cesaret hem de moral vereceği belirtilmiştir (Filipililer 2:27; 2. Korintliler 1:3; 4:1; 2. Timoteyus 1:16; Yakup 5:11). Zorluklar karşısında yılmamak için yapılması istenen diğer şey de kendisini üzen hatta kendisine zarar veren kimselere dahi kin tutmayıp onlara karşı merhametini sürdürebilmesi şeklinde ifade edilmiştir (Efesliler 4:32; Yuhanna 3:16-17). Buna ek olarak en olumsuz ve sıkıntılı durumlarda dahi empati yapmanın gereği yani kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa karşısındakine de öyle davranmasının gerekliliği birçok kez vurgulanmıştır. Kısacası canı yanacak olsa bile sevgi ve merhameti elden bırakmaması tavsiye edilmiştir. Asıl iyilik sana iyilik yapana karşı iyi olmak değil sana kötülük yapana karşı iyi olabilmektir fikrini aklına kazınması istenmiştir. O kişi düşmanı dahi olsa ona karşı merhametli olabilen kimsenin Tanrı'nın merhametini de hak ettiğine inanılmaktadır. Çünkü Tanrı kuluna karşı bu denli merhametli davranırken bile bir karşılık gözetmezken, kulunun da hiçbir ayırma

gitmeden ve kayıtsız şartsız şekilde herkese karşı merhametli olması gerekmektedir (Koloseliler 3:13; Luka 6:27-36; 1. Timoteyus 1:14,16).

Netice itibariyle bireyin merhamet hususunda yaratıcısını örnek almasının ve yaratılmışlara merhamet penceresinden bakmasının lüzumu Eski Ahit'te birçok kez ifade edilmiştir. Fakat bunu yaparken adil olmanın da merhametin gereği olduğu hususu özellikle vurgulanmıştır. Bu sebeple insanların mensubiyetlerine ya da sahip olduklarına göre değil yaptıklarına göre değerlendirilmeleri istenmiştir. Kısacası hak edene mükafatını vermenin merhametin gereği, hak edene cezasını vermenin de adaletin gereğidir olduğu özellikle belirtilmiştir (Matta 12:7; 23:23; 1. Petrus 2:10; Yahuda 1: 23).

Sonuç

Tüm mahlukata karşı hissedilen sevgi, hoşgörü, acıma, üzülmeye gibi duyguların geneline kısaca merhamet diyebiliriz. Neredeyse tüm inanç sistemleri tarafından takdir ve tavsiye edilen merhamet sadece insana has bir özellik olarak görülmemiş, yaratıcının ya da yüce kabul edilen varlığında en önemli sıfatlarından biri olarak vurgulanmıştır.

Yahudi ve Hıristiyanların kutsal saydıkları metinleri içeren Kitab-ı Mukaddes'in Eski Ahit, Yeni Ahit ve Deuterokanonik kısımlarında merhamet konusu birçok kez ifade edilmiştir. Genel bir bakış açısıyla sevgi, adalet ve lütuf kavramlarıyla özdeşleştirilen merhamet hissi Tanrı'nın yarattıklarına ve kullarında tüm mahlukata karşı merhameti şeklinde iki farklı bakış açısıyla ele alınmıştır. Yahudilikte daha çok Tanrı'yla sınırlandırılan merhamet hissi, Hıristiyanlıkta çok daha geniş bir alana yayılmış ve merhamet odaklı bir din izlenimi ortaya çıkmıştır.

Eski Ahit'te Tanrı'ya ve insana has olmak üzere iki tür merhametten bahsedilmiştir. Bunlar Tanrı hiçbir karşılık beklemez, işlediği günah ve yaptığı hatalara rağmen kullarına her zaman yardımcı olmuş ve onların sıkıntılarını gidermiştir. Onun kullarından tek isteği kendisini unutmamaları, verilen nimetlere karşı nankörlük etmemeleri ve yapmış oldukları hatalarda ısrarcı olup diretmemeleridir. Fakat yarattıklarına karşı bu denli merhametli bir profil çizen Tanrı, söz konusu İsrailoğulları olursa onlara kötülük yapan ve husumeti olanlara karşı merhametini ve adaletini bir tarafa bırakarak son derece gaddar ve zalim olabilmektedir. Eski Ahit'te detaylı şekilde anlatılan, Firavunun İsrailoğullarına yaptıklarından dolayı tüm bebek, hayvan, bitki de dahil olmak üzere tüm Mısır ve Mısırlılara gönderdiği azaplar bunun en bariz örneklerindedir. Eski Ahit'te insana dair merhamet kısmında ise; Tanrı merhametli olunmasını tavsiye etmiş ve bu hususta kendisinin örnek alınmasını istemiş ise de ise de kulunu bu konuda serbest bırakmıştır.

Deuterokanonik Kitaplarda ise daha çok merhameti güzel şeylerin anahtarı olarak ön plana çıkaran hikayelere rastlanılmaktadır. Bunlardan en bilindik olanları ise merhametleri sayesinde Yahudileri yok olmaktan kurtaran Yudit ve Ester adındaki iki kadının mücadelelerini konu alan bölümlerdir.

Yeni Ahit'te de merhamet konusu Eski Ahit'te olduğu gibi Tanrı'ya ve insana has olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Tanrı'nın merhamet anlayışını ifade etmek için Hıristiyanların verdikleri ilk örnek, Tanrı'nın insanlara olan merhametinin göstergesi olarak kendi evladını feda etmesi hadisesidir.

Tanrı sınırsız ve karşılıksız bir merhametin sahibidir. İsa'da onun merhametinin canlı bir örneğidir. Onun ölüleri diriltmesi, hastaları iyileştirmesi bunun bir yansımasıdır. Yeni Ahit'te insanın hata yapmaya meyilli bir varlık olduğunu özellikle vurgulanmış ve pişmanlık duyulan her günahın affedileceği ifade edilmiştir. Tanrı'yı merhametli olduğu kadar adil olarak da niteleyen Yeni Ahit, yaptığı yanlışta ısrar edeninde mutlaka cezasını çekeceğini belirtmiştir. Fakat aynen Eski Ahit'te olduğu gibi burada da Tanrı İsrailoğullarına karşı toleranslı davranmış ve onları bu cezalardan muaf tutmuştur. Yeni Ahit'te insana has olan merhametle ilgili ifadelerde ise; onun doğduğu andan itibaren merhamet hissine sahip olduğundan, sahip olduğu merhamet sayesinde tüm zorlukların üstesinden gelebileceğinden ve yürekten hissedilen merhametin kişinin hem bu dünyasını hem de ahiretini kurtarabileceğinden bahsedilmiştir. "Sana nasıl davranılmasını istiyorsan sen de öyle ol" söylemini kendisine ilke edinen ve bunu uygulayabilen kimsenin en merhametli insan olduğu belirtilmiştir. Temel Hıristiyan mezhepleri arasında özellikle Katolikler merhamet konusuna ayrı bir hassasiyet göstermişlerdir. Neredeyse kilisenin ilk dönemlerinden beri merhamet temalı kutlamalar yapmışlar ve bu konuyu sürekli gündemde tutmaya çalışmışlardır. Hatta mevcut Papa Francesco, 2015 yılını tüm insanlık için Merhamet Yılı olarak ilan etmiş ve kilisenin kapılarının tüm insanlara açık olduğunu beyan etmiştir.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Kaynakça

- Akın, Ş. H. (2018). Merhamet kavramı ve Schopenhauer'in merhamet yaklaşımının değerlendirilerek farklı düşünürlerin görüşleriyle karşılaştırılması. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 5(3), 126-131.
- Avşaroğlu, S. (2019). Merhamet eğitimi programının üniversite öğrencilerinin merhametli olma düzeylerine etkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2484-2500.
- Aydın, M. Z. (2014). *Merhamet*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bergoglio, F. J. M. (2016). *Allah'ın adı merhamet* (Çev. M. Kalaycı). Kitab-ı Mukaddes Yayınları.
- Birşık, A. (2007). Rahmet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, 419. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrı, M. (2004). Merhamet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29, 184-185. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dufour, X. L. (2002). Merhamet. *Kutsal Kitaptaki Teoloji Sözlüğü*, 324. Ohan Matbaacılık.
- Fox, M. (1980). *Breakthrough: Meister Eckhart's creation spirituality in new translation*. Image Books Company Inc.
- Goldin, P. R., & Hooria J. (2017). The compassion cultivation training program. İçinde E. M. Seppala & Other (Eds.). *The Oxford handbook of compassion science* (ss. 1-16). Oxford University Press.
- Hacıkeleşoğlu, H., & Kartopu, S. (2017). Merhamet ve dindarlık: Üniversite öğrencileri üzerine ampirik bir araştırma. *The journal of academic social science studies*, 59, 203-227.
- Haleva, Y., Benveniste, M., Adoni, Y., Alaluf, İ., Haleva, N., & Peres, İ. (Eds.). (2007). *Tora ve Aftara: Şemot* (Çev. M. Farsi). Gözlem Gazetecilik Basın Yayın.
- Harman, Ö. F. (2002). Kitab-ı Mukaddes. *İslam Ansiklopedisi*, 26, 75-76.
- Harman, Ö. F. (2013). Yahudilikte ve Hıristiyanlık'ta adalet. *Din ve hayat*, 18, 20-24.
- Hökelekli, H. (2008). Merhamet. *Dem Dergisi*, 1(4), 78-82.
- <https://kutsal-kitap.net>. (2021, 25 Mart).
- Kahveci, K. (2014). *Bir mistik düşünür Meister Eckhart*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Kahveci, K. (2017). Tanrı'nın fısıltısı: Bir mistiğin dilinde merhamet. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 115-129.
- Kızılabdullah, Ş. (2018). Dinlerde barışın teolojik temelleri: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam. *Dini Araştırmalar*, 21(53), 169-196.
- Kitabı Mukaddes Şirketi (2001). *Kitabı Mukaddes*. Ohan Matbaacılık Ltd.
- Maslow, A. (1996). *Dinler, değerler, doruk deneyimler* (Çev. H. K. Sönmez). Kuraldışı Yayınları.
- Oman, D., & Thoresen, E. C. (2005). *Handbook of the psychology of religion and spirituality*. The Guilford Press.
- Saint Esprit Church (2000). *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri* (Çev. D. Pamir). Yayıncılık Matbaası.
- Sayar, K. (2015). *Merhamet*. Timaş Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2014). *Merhamet* (Çev: Z. Kocatürk). Dergah Yayınları.

Sepin, S. (2019). *Çağdaş sanatta mekân ve aura: Papa Francesco'nun desteklediği etkinliklerde kutsallık ve dünyevilik* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Stevenson, B. (2015). *Just mercy: A story of justice and redemption, scribe symons*. Scribe Faber.

The Bible the Quran and violence computerized. (2016, Şubat 02). <https://www.toledoblade.com/Religion/2016/02/06/The-Bible-the-Qur-an-and-violence-computerized.html>.

Türk Dil Kurumu (1979). Merhamet. *Türkçe sözlük*, 2, 1009. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uğurlu, A. (2015). *Istırap ve merhamet*. İz Yayıncılık.

Vivino, B. L., Thompson, B. J., Hill, C. E., & Ladany, N. (2009). Compassion in psychotherapy: The perspective of therapists nominated as compassionate. *Psychotherapy Research*, 19(2), 157- 171.

